



Egy tanítvány emlékezése Bruckner Győzöre születésének 120. évfordulóján



Bruckner professzor úr negyven éve távozott el közülünk, azóta számos megemlékezésen hallhattuk szakmai és emberi nagyságát kollégáink által felidézve. Egy tömör életrajzi ismertetés után a tanítványaként szeretnék olyan hajdani eseteket felidézni, amelyek mély nyomot hagytak bennünk, akik nála, „a Prof.”-nál tanultunk, közelében dolgoztunk, pár évig közelről láthattuk munkatípusát, amely az általa vezetett tanszékre még sokáig kihatótt.

Bruckner Győző vegyész mérnök 120 évvel ezelőtt, 1900. november 1-én született a szepességi Késmárkon magyar állampolgárként. Az I. világháború után közvetlenül, 1919-től Budapesten a József Műegyetem (Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem) hallgatója volt. Mint mondta: „A Műegyetemre talán valami ifjúkori romantika miatt iratkoztam be. Milyen szép cím az, hogy vegyész mérnök.” 1925-ben meg is kapta vegyész mérnöki diplomáját.

A budapesti állástalanság miatt Szegedre ment, és 1925-től a Ferenc József Tudományegyetemen tanult kémiát, lett díjtalan gyakornok, majd 1926-ban kinevezték az I. számú Vegytani (később Szerves és Gyógyszerészkémiai) Intézet tanársegédévé. 1927–1928-ban a Berlińi Műszaki Egyetemen folytatott szerves kémiai tanulmányokat. 1928-ban bölcsészdoktori oklevelet szerzett Szegeden.

1929–1930-ban módja nyílt a Nobel-díjas Fritz Pregl vezetete grazi Orvoskémiai Intézetben mikroanalitikai biokémiai kutatásokat folytatni; ott szerzett ismereteivel megteremtette a magyar peptidkémiai mikroanalitikat.

1940-ben a szerves kémia tanárává nevezték ki, valamint a Szegedi Szerves és Gyógyszerész-kémiai Intézet igazgatói tisztével is megbízták. Bruckner Győző 1947-ben munkásságáért megkapta a Svéd Kémiai Egyesület által ötvenként kiadott Scheele-érmét.

1949-ben megvált Szegedtől, és 1970-ig Budapesten az ELTE Szerves Kémiai Tanszékének vezetője lett, 1973-ban vonult végleg nyugdíjba, bár élete végéig tanácsadója maradt az általa kezdeményezett kutatásoknak. 1950-ben az MTA rendes tagja lett, 1955-ben kapta meg a „nagy” Kossuth-díjat. 1967-ben a nagy nevű Leopoldina Akadémia (Deutsche Akademie der Naturforscher) tagjai közé választotta. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen 1976-ban került sor tiszteletbeli doktorrá avatására. Munkásságának örök értékét jelenti háromkötetes, hatalmas munkával készült „Szerves kémia” tankönyve.

Magam abban a szerencsében részesültem, hogy mint az ELTE vegyész hallgatója abba az évfolyamba tartoztam, amelynek Bruckner professzor utolsó szerves kémiai főkéllégiumi előadásait tartotta. Mindannyian éreztük,

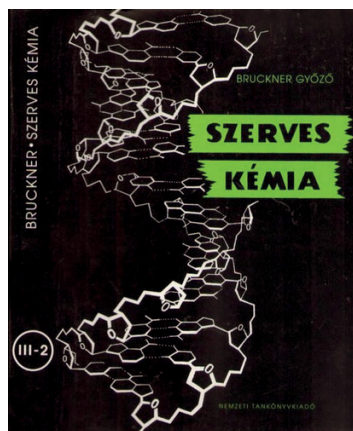
hogy kivételesek vagyunk, hogy a hosszú éveken keresztül tökéletessé csiszolódott előadásokon vehettünk részt. Az 1971 májusában tartott utolsó előadásra meghatottan készültünk. Köszöntő szavakat és egy virágcsokrot nyújtottunk át a Professzor úrnak, akit a terembe lépésekor kellett rögtön elcsípni, mert a két tanszéki segítőtársával bevonuló Professzor ideje percre be volt osztva. Most is épp csak egy-két szó köszönetet mondott, máris kezdte az előadását. Az aznapi anyag precíz vázlata gumitáblákon már előre föl volt függesztve, a magyarázatokat, képleteket a táblára krétával olyan részletesen és követhetően írta a professzor úr, hogy mindegyikünknek jól tagolt, érthető jegyzetei születtek, ami szinte kiadható minőségű lett, kiváló forrás a tanuláshoz. Nem csoda, hogy az 1973-ban végzett évfolyamunk tagjai közül sokan lettek kutatók, akiknek a szerves kémia adott megbízható alapot a később nemzetközileg elismert kutatásokhoz. Bruckner professzor rendkívül gazdag szellemi öröksége tovább élt bennünk, mindannyiunknak stabil vegyész i hozzáállása lett a mindennapokhoz, környezetünkhöz. Itt szeretnék eldicsekedni azzal, hogy az általunk Pedionnak (aszimmetrikus triklinus kristály) elnevezett évfolyamunk máig havi rendszerességgel összejár, amit a munkatársi, baráti kapcsolatokon kívül évfolyamon belüli házasságok is összetartanak, szinte egy nagy család vagyunk. Gyakorta kémiára fordul a diskurzusunk.

A Professzor kedves tanítványa volt a tanszéken Kajtár Márton docens, akinél szakdolgozatot, majd doktori disszertációt készítettem. Kajtár Márton folytatta a Professzor egyik kiemelt témáját, a lépfenebacillus-kutásokra épülő poli-gamma-glutaminsavval végzett kutatásokat. Kajtár Márton indította el az intézetben a fehérjék optikai vizsgálatát, így a CD- (cirkuláris diszperzió) és ORD- (optikai rotációs diszperzió) vizsgálatokat a fehérjék, elsődlegesen a poli-gamma-glutaminsav szerkezetének kutatásával. Ezekhez a kutatásokhoz kapcsolódtam én is, optikailag aktív gamma-aminosavak, peptidok szintézisével, kiroptikai vizsgálatával. Az eredményeket Bruckner professzor lelkesen, figyelemmel kísérte.

Híres volt a Prof. teázási szokása délben és délután, amelyet még a szegedi Szent-Györgyi-intézetből hozott magával. A tanszék minden kutatója hivatalos volt ezekre a társadalmi alkalmaakra. Ha egyetemista korunkban valaki épp teázási időben kapott alkalmat vizsgázásra, a Prof. megkínálta a hűledező hallgatót teával, ami persze oldotta a vizsgadrukkot. Bizonyos kiszivárgott hírek emelték szemünkben a Prof. nagyságát: a tanszéken belüli jutalomosztásnál nem vette át a borítékját, közölte, annyit szeretne kapni, mint a takarítónó.

Végezetül néhány idézet Bruckner Győző szerves kémiai főkéllégiumának utolsó előadásából (1971). Ez a pár mondat is felleveníti előadásainak stílusát, emelkedettségét, de határozottságát is. Egy interjúban mondta, hogy „nagyon szívesen adtam mindig elő, és mindig híve voltam a szabad előadásnak”. Szegedi tartózkodásának emlékét enyhe szögedies kiejtése őrizte meg. „Tessék helyet foglalni.” „Adós maradtam még az aminosavak szintézisével. Nagyon sok szintézist ösmerünk. Na kérem szépen...” „Az alfa-halogénezett karbonsavak jól hozzáférhetőek, ezt jól tudjuk, és ezeket fölösleges ammóniával alakítjuk át aminosavvá. (Erős krétakopogás a táblán.) Koncentrált ammóniát veszünk hozzá lehetőleg. Itt tetszik látni az aminosavat. És kérem szépen átgondolni a dolgot, hogy...” „Na kérem, örömmel közölhetem, hogy abba hagyom kínzásukat, az organikus főkéllégiumot ezzel befejezték. Amint látják, bizonyára hosszú és fáradtságos utat jártunk, és persze sok memorizálnivaló lesz. De igyekeztem az összefüggéseket megvilágítani, hogy elősegítsem gondol-

Magyar Kémikusok Lapja





kozási készségüket, hogy szerves kémikus módjára tudjanak gondolkodni. Higgyék el nekem, a szerves kémia nem nehéz, de fáradságos út.” „Befejezem előadásomat. Köszönöm, akik hűséggel kitartottak melletttem. Akik nem jöttek el, azokra nem haragszom, nagyon fogok örülni, ha nekik is jól fog sikerülni a kollokvium. Kívánok jó munkát!” (Bruckner professzor utolsó főkéllégiumi előadásáról rövid videófelvételt és teljes hangfelvételt készítettem harmadéves vegyészhallgatóként, a megemlékezésben ezekből a felvételekből idéztem.)

Ósapay György

Elhunyt Novák Lajos, a BME professor emeritusa



Novák Lajos, a BME Szerves Kémia és Technológia Tanszékének professor emeritusa 2020. november 18-án hunyt el.

Novák Lajos 1937. október 23-án született Barlahidán. Vegyész mérnöki diplomáját 1961-ben szerezte a BME Vegyész mérnöki Karán. Oktató- és kutatómunkáját a BME Szerves Kémia Tanszékén kezdte, először rövid ideig a Kőbányai Gyógyszerárnyagár finanszírozásával, majd egyetemi státuszban.

Előbb tanársegéd, majd adjunktus, docens, 1988-tól 2003-ig egyetemi tanár, 1978-tól tanszékvezető-helyettes, aztán tanszékvezető volt. 1999-től a tanszéken működő MTA Alkaloid-kémiai Kutatócsoportot is vezette, egészen 2007-ig.

Novák Lajos igen aktívan részt vett a szerves kémia oktatásában: szerves szintetikus laborgyakorlatokat tartott, a Szerves kémia I. és II. alaptárgyat, a Biomolekulák kémiáját, a Modern szintézismódszerek és a Szintézis tervezése című tárgyakat adta elő. Előadott a kar angol nyelvű képzésében, a doktoránsképzésben, és a mérnöktovábbképző tanfolyamokon is tanított. Társ szerzője hét egyetemi jegyzetnek és két egyetemi tankönyvnek. A *Szerves Kémia I. és II.* jegyzet 1987-ben, a *Szerves kémiai praktikum II.* 1989-ben nívódíjat kapott.

1964-ben műszaki doktori, 1968-ban a terápiás szempontból jelentős és nagyszámú természetes anyag alapvázát képező benzo[a]kinolizin- és indolo-kinolizin-származékok szintézise területén elért eredményei nyomán kandidátusi fokozatot kapott.

1970–1971-ben a New York-i Állami Egyetem (Buffalo) orvosi kémiai intézetében dolgozott. Az intézetben nukleinsavak szintézisével és polinukleinsavak kémiai módosításával foglalkozott.

1971 második felétől a gyógyászati szempontból rendkívül jelentős proszttaglandinokat és prosztaciklin-származékokat tanulmányozta. A proszttaglandinok kémiájáról Szántay akadémikussal írt könyvük 1976-ban, az angol nyelvű kibővített változat 1978-ban jelent meg. Az utóbbi 1978-ban az MTA nívódíjat kapta.

1974-től a környezetkímélő integrált növényvédelemben ígéretes juvenil hormonhatású vegyületek szintézisével és rovarferomonok szerkezetfelfedezésével, szintézisével foglalkozott. Kutatási eredményei alapján több, az ember környezetében megtelepedett rovarfaj elleni védekezésben előnyösen alkalmazható készítményt fejlesztettek ki. A rovarfejlődést gátló hatású (S)-metoprenre az Európai Közösségben kizárólagos forgalmazói jogot kaptak (Bábolna Környezetbiológiai Központ).

1985-ben a „Prosztaglandinok, juvenoidok és feromonok szintézise” című értekezése alapján elnyerte a kémiai tudományok doktora címet.

1986-tól a keringési betegségek megelőzésében és gyógyításában felhasznált koleszterinszint-csökkentők előállításával, lipoxigenáz-enzimgátlók szintézisével, valamint a szerotoninrendszerrel előnyösen befolyásoló anyagok előállításával foglalkozott.

Munkája során több új összetett szigmatrop átrendeződést tart fel és részletesen foglalkozott az enzimkatalizált reakciók felhasználási lehetőségeivel a szerves szintézisekben. Az enzimkatalizált reakciókról Poppe Lászlóval írt monográfiája 1991-ben, angol nyelvű kibővített változata pedig 1992-ben jelent meg (VCH Verlagsgesellschaft).

Külföldi cégekkel együttműködve (Bayer CropScience, ESTEVE, ISDIN) jelentős eredményeket ért el a rovarölő hatású vegyületek előállításában és az új fényvédő hatású vegyületek szintézisében.

Sikeres kutatómunkájának eredményeiből 184 tudományos folyóiratcikk és 50 szabadalom született.

Tudományszervezési munkája is igen jelentős volt. 1971 és 1986 között az MTA Alkaloidkémiai Munkabizottságának titkára volt, közben az MTA évenkénti Prosztaglandin Szimpóziumainak szakmai programját szervezte. Ezután az MTA Terpénkémiai Munkabizottságának titkára, majd az MTA Terpénkémiai és Elemorganikus Munkabizottságának elnöke, két cikluson keresztül az MTA Doktori Tanács tagja és az OTKA Szerves kémia II. zsűri elnöke volt.

Kimagasló oktató- és kutatómunkáját, valamint tudományszervezési tevékenységét számos díjjal ismerték el, melyek közül kiemelendő az Akadémiai Díj (1993), az Ipolyi Arnold-díj (1998), a Zemplén Géza-fődíj (1999), a Szent-Györgyi Albert-díj (2003) és az MTA feltalálói díj (2009).

A három évvel ezelőtt még jó egészségnek örvendő Novák Lajossal a tanszék kollégái kellemes és vidám délutánt töltöttek 80. születésnapja alkalmából egy újbudai étteremben.

Távozásával nemzetközileg ismert és elismert tudóst, kiemelkedő oktatót és tudományszervezőt veszítettünk el.

Huszthy Péter

